

György János: Dunai konföderáció.

Nem egykönnyen találunk példát rá, hogy tudományos vita végleges eldöntésében a minden okoskodásnál erősebb tények oly rohanó gyorsasággal és impozáns erővel adjanak birói ítéletet, mint a *Huszádik Század* hasábjain Réz Mihály egyetemi tanár által csak néhány héttel ezelőtt megindított nemzetiségi vitában. Egyúttal ennél jellemzőbb esetet alig találunk annak a bemutatására, hogy az események logikája mily kérlelhetlen biztossággal dönt halomra minden olyan tudományos színű megállapítást, melynek meghatározásában a szerzőt nem magának az igazságnak mindenekfölött való szeretete, hanem — akár öntudatosan, akár öntudatlanul — egyéb érdek vezette. Réz ismert cikkében — a nagy Oroszbirodalom szétbomlásának tanulságain s Wilson és az entente követelésein sem okulva — még mindig a népek erőszakos úttörését, a katonai imperializmust tekinti a nemzetkifejlődés uralkodó társadalmi törvényének. A *H. Sz.* következő számában megjelenik Jászitól a Réz hirdette a nemzeti erőszakelmélet cáfolata, valamint saját, békés tömörülést jelző álláspontjának a vázlata. Kevéssel utóbb forgalomba kerül *A Monarchia jövője, a dualizmus bukása és a Dunai Egyesült Államok* című munkája, melyben a véglegesen békés kibontakozásra vonatkozó elméletét hazai viszonyainkra gyakorlatilag alkalmazza. Pár nap múlva piacra jut e sorok írójának a Jásziéhoz hasonló szempontok szerint már tíz évvel ezelőtt megírott (2. cím — kiadásában) *Dunai Konföderáció* címet viselő könyve. S ugyanakkor, amikor az államilag elismert hivatalos tudománnyal ellentétes emez írások a nemzeti erőszak elméletét okfejtésekkel döntenek meg, száguldanak egymás nyomába az erőszakrendszernek végső gyökérszáleit is kiirtani hivatott események: a rettenetes fegyverkezés közepette is mondhatni, minden vérontás nélkül alakulnak meg a Monarchia romjain magukat függetlenítő nemzetiségek nemzeti tanácsai, diadalmaskodnak a wilsoni elvek, az éppen megalakult királypárti magyar kormány mindjárt hatalmát veszíti, s egymásután születnek a kis köztársaságok, hogy végül is — remélhetőleg — egyetlen nagy Dunai Köztársaságba tömörüljenek.

Am, ha ujjongó örömmel jegyezzük is fel az öldöklő satáni és az építő isteni elemekből összetevődött népindulatoknak a pokolítól az emberséges irány felé való visszavonhatlan átterelődését, ez az örvendezés nem tehet bennünket télenekké az újjászervezkedés bokros teendőivel szemben.

A magyar nemzetet a Középduna medencéjében (Európának a népvándorlás kezdete óta a mai világháború végéig ez

állandóan leginkább veszélyeztetett helyén) eddig az birta megtartani, hogy a társadalmi, politikai, gazdasági fejlődés elkerülhetién változásait — a változások ellen mindenkor nagy számmal tiltakozó pogány Gyulák vagy önhaszonleső Pecsovicsok dacára — kellő időben fölismerve, azokhoz okosan alkalmazkodott, még mielőtt arra világpolitikai környezete nemzeti léte megsemmisítése árán kényszerítette volna őt. A régi magyar államszerkezet vérontó világviaskodás végén összeomlott, hogy a magyar nemzet már ezeréves élete külső megsemmisülésének veszélyét elkerülve, újjászülessen. Van azonban a megsemmisülésnek, az államot erőszakkal széttagoló és letipró külső módján kívül egy belső, kulturális módja is, mely a nemzetnek erkölcsi világmisszióját, népnevelő jelentőségét, gazdasági s majdan politikai életképességét bénítja meg. Nos, — ha nem is katonai erényeinknek, hanem az emberiségi fejlődésnek következményeként — minél bizonyosabban elvonultak fejünk fölül a külső megsemmisülés villámfelhői, annál könnyebben közelíthetünk a belső megsemmisülés örvényei felé.

A hadviselő felek közötti pártkülönbség nélkül a világ minden népe azt hangoztatja, hogy e rettenetes idők nem' múlhatnak el egyfelől a közállapotoknak a viselt szenvedésekért némi kárpótlást nyújtó megjavulása, másfelől a politikai és közgazdasági viszonyoknak olyan változtatása nélkül, amely változtatások az emberiséget érhető hasonló világkatasztrófáknak elejét vegyék. Nos, van-e a földön állam, melynek a javítások iránti közkövetelésekre komolyabb méltánylással kellene figyelnie, mint kettős monarchiáknak avagy Magyarországnak? Hisz, — bármennyire más mozgó erők hajtották a nagy nemzeteket a háború folyamán egymás öldöklésére, — maga az egész világegést lángalobbantó zsarátnok itt minálunk, a mi nehéz, bonyolult államfejlődési körülményeinkben fogott tüzet.

Nem természetes-e hát az a követelés, hogy mindenekelőtt mi igyekezzünk minden erőnkkel apasztani a bennünket kiirtással fenyegető háborús tűzvésznek környezetünkbe eső gyújtó anyagát!

Mi módon, minő eszközökkel lehetne azonban a Kárpátoktól, vagy éppen a Balti-tengertől le az Égei-tengerig az itt keverődő s már külön nemzettagokba tömörülő sokféle nép vágyait, érdekeit, öfenntartási és művelődési szükségait akként hozni összhangba, hogy e népkeverék sokfélesége ne katasztrófális politikai robbanásoknak, összeütközéseknek, hanem a sokféleségből kiválható nagyobb lendületű haladásnak váljon éltető elemévé.

Az egyes nagy nemzetek műveltségének kifejlődésében a történetírás oly gyakran igazolta már a helyességét annak a megállapításnak, mely szerint épp a sokszerű összetételű nemzetek tanúsítanak legnagyobb fejlődési képességet, hogy időleges nehézségeink dacára saját magunknak és szomszédainknak a nyelvi határok szerinti elkülönülés után is fennmaradó kevert néprajzi jellegében inkább szerencsét, mintsem szerencsétlenséget kellene látnunk.

Mindenesetre van egy igen lényeges, politikai következményeiben nagy horderejű különbség az egymást kölcsönösen

megtermékenyítő idegen népelemek régebbi és mai keveredési módja között. A művelődésnek régebbi, jobbágy- vagy éppen rabszolgarendszerű korszakaiban a munkások urai és a közművelődés munkásai önkényt, örömmel olvadtak bele más fajú nemzetek egységébe. Megtehették s megtették ezt azért, mert a nehéz termelő munka mindennapi gondjától szabadon, kíváncsian szórakozás számába ment az idegenajkú nemzet államnnyelvének az időtöltő megtanulása, másfelől azonban az osztályuralmi kizsákmányolás egészen a faji vagy nyelvi tekintetektől mentes rendi elveket követte. Hanem a népek önkormányzati rendszerének általánossá válása ezt a helyzetet végleg megváltoztatta. A közműveltség hordozói ugyanis most már nem a kevés kiváltságosak, akik könnyen és készséggel alkalmazkodtak az államfenntartó nemzet igényeihez, hanem a milliókat számláló tömegek, amelyek — a társadalmi és politikai alkalmazkodásnál sokkal fontosabb létfenntartási teendőkkkel lévén elfoglalva — maga az állami berendezkedés köteles és kénytelen e tömegek szükségéhez alkalmazkodni.

E tagadhatlan nehézségek fennforgása dacára a magyar nemzet állami fennmaradása megköveteli azt, hogy a nemzetiségeknek régi határainkon belül bekövetkező állami önállósulása után is kiküszöbölhetlen nemzetiségi kérdés megnyugtató rendezésére valami állandóságot ígérő, gyökeres intézkedés történjék. A legnagyobb oktalanság lenne bevárni azt, amig az egyfajú népek államalkotó tömörülésének az Oroszbirodalom felbomlásával megindult folyamata akként hatolna át hozzánk, hogy — a régi sérelmekről ösztönzötten — tőlünk elzárkózó délszláv, román, tót országrészeket szakítson ki a magyar államterület kerek egységéből. Sokan úgy vélik, hogy Monarchiánknak az Adria-tengeri kijáratától s a mihozzánk való behozataltól Szerbiát elzáró politikája volt a legfontosabb ok, amely ezt ellenünk halálosan kétségbeesett gyűlölködésbe hajtotta. Képzelnék el hát, minő hatással lenne a magyar nemzetre az, ha az adriai kikötőket magába kebelező Délszlávia hasonló módon zárna el bennünket a tengertől, amint mi zártuk el Szerbiát. Szerbia még mehetett a tőle távolabb fekvő Szaloniki felé, nekünk ellenben többé sehol tengerhez jutnunk nem lehetne.

Maga az a közismert tény is, hogy a világháború két vezérlő verekedője, a német és az angol nagyhatalom gazdasági és uralmi versengés miatt vívta pusztító tusáját, viszonyainknak állandó békét biztosító rendezésénél a gazdasági és kormányzati szempontoknak előtérbe tolását követeli.

Gazdasági szempontból a demokratikus fejlődésnek egyik fontos követelménye a mindennemű vámokat eltörlő szabadkereskedelem. A vámok ugyanis nemcsak a külpolitikában szítanak veszélyes indulatokat, hanem — a gazdasági osztályuralomnak egyik legkegyetlenebb fegyvereként — a belső békének is állandó veszélyeztetői. Mert minél világosabban ismerik fel a vagyontalan néptömegek azt, hogy a vámok, árdrágító hatásuknál fogva, nem egyebek, mint a vagyonos termelőknek nyújtott mesterséges kedvezmények a csak munkájukkal rendelkező és csupán fogyasztó munkások rovására, annál nehezebben fogják tűrni a kizsákmányolásnak ezt az

állandó üzését. Minthogy ekként a vámkérdés a békés politikai berendezkedésnek egyik főfontosságú kérdése, érdemes áttekintnünk a szabad kereskedés mellett és ellene felhozható érveket.

A vámok védelmezőit a vámoknak következő, állítólagos előnyei támogatják:

1. A vámok kizárják vagy csökkentik a külföldi termelés versenyét s ezzel megkönnyítik a hazai termelés kifejlődését.

2. Emelik a termelők nyereségét s ezzel együtt a munkabéreket is.

3. Gyarapítják az állam pénzügyi bevételeit.

4. Fokozzák az állam gazdasági önellátó képességét és ezáltal más államoktól függetlenítik.

5. Élénkítik a vállalkozási kedvet.

6. Csökkentik a közvetítő kereskedelem körét s a távoli szállítással járó költségeket.

7. Előmozdítják a közjólétet.

Ezek az itt felsorolt vámvédő érvek tarthatatlanok a következő okokból:

1. A hazai termelésnek csak a védelem nélkül is versenyképes irányban való fejlesztése kívánatos, mert a csak vámvédelem mellett üzhető gazdasági foglalkozások üzése olyan erő- és tőkepazarlást jelent, amelyért nem kárpótolnak — az általános gazdasági megerősődéssel vámvédelem nélkül is létrejövő — új termelő telepek. Politikailag pedig éppen ezek a versenyt kizáró rendszabályok a békés termelést megakasztó, megsemmisítő háborúknak fontos okai.

2. A vámok árdrágító hatására a munkabérek rendszerint nem emelkednek sem a fogyasztási cikkek árával, sem a vállalkozók vagy tőkések nyereségével egyenlően, következésképp a látszólagos munkabéremelkedés tényleges munkabércsökkenés, mert az árkülönbséget a termelők maguknak tartják meg.

3. Az állam pénzügyi bevételeit közvetlenül tényleg gyarapítják, közvetve azonban sokkal nagyobb mértékben csökkentik. Az államnak legfőbb jövedelmi forrása ugyanis a fogyasztási adók, amelyeknek a hozama — természetesen — a fogyasztás mennyiségétől függ. Amde az árdrágító vámok a nép zömét tevő kisemberek fogyasztását nagy mértékben csökkenti, amivel szemben alig számbavehető csekélyesség a kevés nagytermelőnek az árdrágulásból következő fogyasztásemelkedése. Hisz pl. Magyarországon az eladásra termelő 100 holdasnál nagyobb birtokosok a birtokosok összes számának egy századrészét sem teszik ki. Úgyszintén az iparban, az egész ipari termelésnek mintegy kétharmadát előállító nagyiparosok az összes iparosoknak csupán 0,8 percentjét teszik.

4. A gazdasági önellátó képességnek a vámok következtében való fokozódása szintén csak látszólagos. A vámvédelem ugyanis azáltal, hogy a vagyontalan fogyasztók zsebéből nagyobb mennyiségben vándoroltatja a pénzt a tőkések kasszájába, kevés nagytermelő üzem megerősödését elősegíti, de a nagy tömegek elnyomorítása árán, míg másfelől maguk a nagytermelők is csak a vámvédelem mellett bírnak megenni. Holott szabad kereskedés mellett az alacsony árak a tőkeképzést oly módon teszik lehetővé, hogy az általános

vagyonosodás közepette a termelésnek vámvédelem nélkül is életképes kifejlesztését megkönnyítik.

5. A vállalkozási kedv élénkítése nem engedhető meg azon az áron, hogy egy egész nemzet fogyasztó és munkás közössége áldozatul dobassék néhány ezer nagytermelő nagyobb hasznáért. Viszont a szabadkereskedelemmel járó nagyobb népjólét a vállalkozásnak hasonlíthatlanul tágabb teret, több alkalmat nyújt.

6. A közvetítő kereskedelem és költségeinek csökkenése csak viszonylagos gazdasági jó, mert ha pl. a közvetítés meg a szállítás költségeinek a beszámításával az Egyesült-Államokból itt eladott írógép olcsóbb, mint az itt előállított, akkor célszerűbb azt onnan venni. Azonkívül az idegen államok gazdasági érdekeinek kereskedelmi összefonódása hatalmas eszköz az államok nemzetközi egyesülésére, holott a vámok hatása éppen az ellenkező.

7. Mindezekből világos, hogy a vámok a közjólétnek, közvagyonosodásnak nem előmozdítói, de éppen legveszedelmesebb akadályai. Már pedig a jövőben, miután minden nemzet tanítja saját fiait olvasásra és a leírt gondolatok befogadására, miután minden nemzet összes fiai munka- és harci erejének felhasználásával kénytelen önmagát fenntartani, miután minden nemzet beleszólást enged a tömegeknek az állampolitikai kérdésekben: nem képzelhető el az, hogy a népek a saját jólétüket tervszerűen megrontó rendszabályokat sokáig tűrhették.

A nemzetközi kereskedés vámmentes szabadságát így a világfejlődés elkerülhetlen következményéül ismerjük fel. Wilson, a béke diktátora ismételten és különös nyomatékkal követeli az általános béke biztosítójaként a szárazföldi és tengeri kereskedelem garantált szabadságát s mindennemű gazdasági harcnak (hacsak az nem fegyelmi eszközül szolgál valamely engedetlen állammal szemben) a lehetetlenné tételét. Ez év január 8-án felállított 14 békepontja közül kettőt (a 2. és 3.), a szeptember 27-iki öt pont közül pedig egyet (a 4.) szentel e tárgynak, önként érthető, hogy kárpáti és balkáni szomszédainkhoz való gazdasági viszonyaink rendezésénél is ezt az elvet kellene követnünk. Megtehetnők ezt annál könnyebben, mert a magyar nemzet szellemi és gazdasági tőkékben egyaránt gazdagabb a balkáni országoknál, amelyek pedig együttesen 22 milliónyi népességet és 475 ezer négyzetkilométert meghaladó méretükkel úgy nyersanyagok beszerzésénél, valamint ipari készítmények elhelyezésénél Magyarországnak csaknem olyan jó piacául szolgálnának, mint Ausztria. De másfelől, vámközösség mellett, a tőkékben szegényebb ország a közösségből nem kevesebb előnyt élvez, mint a tőkében erősebb, mert hisz a fejlettebb ipar olcsóbb termelvényeihez, termelőeszközeihez való könnyebb hozzájutás, nemkülönben a tápszereknek és más fogyasztási cikkeknek az olcsósága több munkaerőt szabadít fel tokeképzési célokra. Ahol ugyanis — mondjuk — heti hat nap munkájából csak három napnak a munkáját kénytelen valaki ruházati, háztartási cikkei, tápszerei s más szükségletei beszerzésére fordítani, ott az illető háromszor annyit fordíthat új javak előállítására szolgáló

tőkék gyűjtésére, mint másutt, ahol a heti 6 munkanapból 5 nap munkáját emésztik fel a fogyasztási cikkek.

Magyarország gazdasági, politikai, művelődési szempontból egyaránt, nemcsak földrajzi centrális helyzeténél fogva, de különösen népességének néprajzi összetétele következtében egyenesen rendeltetve látszik arra, hogy az Egei-tengerig terjedő új államsoportosulásnak magjává legyen, amint másfelől a kettős monarchiából kiszakadó államok együtt hivatottak arra, hogy a germán-latin nyugatot a szláv-tatár kelettel békésen összekapcsolják. A Kárpátok hegyrendszerének belső kerületéből minden vízer le, a Balkán felé tart, mintegy mutatva az útirányt, amely felé a vizek útját követő civilizációs munkának haladnia kell. A régi Magyarország népességéből a magyarokéval egyenlő számban vannak a más fajúak: németek (2 millió), románok (3 millió), tótok (2 millió), horvátok (közel 2 millió), szerbek (1 millió), rutének (félmillió), mintegy avégett, hogy személyi közegül szolgáljanak a velük rokonfajú államok föderális kapcsolódásának, valamint a fejlettebb német iparosodás keletre való továbbításának.

A régi Ausztria föderális államszerkezetét tartva szemelőtt, annyi mindenestre bizonyosnak látszik, hogy minálunk, az átalakuló Magyarország területén sokkal nagyobb stabilitású államszövetség lenne létesíthető a balkáni országokkal, mint aminőt Ausztria képez a tartományaival. Itt nálunk ugyanis a politikai rend felbomlásának a veszélye nélkül megvalósítható a nemzetiségek államszövetségi képviselőinek az a terve, amely abban az Ausztriában, ahol a leggyöngébb nemzetiség is viszonylag erősebb, mint nálunk a legerősebb, megvalósítható nem volt. Nálunk az állami rend biztosságának minden kockáztatása nélkül meg lehet és meg kell adni a volt nemzetiségeknek azt a jogot, hogy necsak magán-, művelődési vagy gazdasági, de közjogi célokra is államszövetségileg szervezkedjenek. Meg lehet engedni, sőt elő kell segíteni a nemzetiségeknek az államszövetség és a szövetségi törvények határain belül való olyan szervezkedését, amely a nemzetiségek mindennemű érdekeit képviseli és előmozdítja. Az idegen államokban élő s azt igénylő nemzetiségi polgároknak lehetővé lenne téve az, hogy fölvétethessék magukat az arra a célra készülő szövetségi nemzetiségi névjegyzékbe. E névjegyzék alapján aztán nemcsak kulturális önkormányzatra rendezkedhetnek be minden nemzetiségi kisebbség, de szövetségi képviselőket választhatna, ügyei legfőbb vezetésére központi tanácsot állíthatna, saját hivatalos kiküldöttje, esetleg minisztere által pedig a szövetségi államigazgatás irányítását saját jóléti céljai szerint befolyásolná.

A szövetség másfajú lakosságával kevert nemzetiségeknek ilyen szervezkedése két nagyfontosságú célt érne el. Egyik az lenne, hogy az a tekintélyes mennyiségű értékes energia, amely most a nemzetiségi sűrlődásokban őrlődik fel, ily módon produktív gazdasági vagy erkölcsi célok szolgálatában értékesülhetne s egyszersmind megszűnének — az őket előidéző erők rendszeres felhasználásával — maguk a sűrlődások. De épp oly eredményesen lenne elősegíthető e szervezkedéssel a balkáni államokat egyetlen dunai konföderációba

vonó másik fontos cél. E szervezetek ugyanis mindenkor kész, természetes közvetítők lennének a rokonfajú föderális állam külön ügyeiben, valahányszor valamely tagállam és az államszövetség egésze között ellentétek merülnének fel.

Magának a központi szövetségszervnek a megalkotására a régi görög városszövetségektől egészen a német birodalmi alkotmányig elég választék található olyan szerkezet kiépítésére, amely a szövetkező államok együttműködését a tagállamok jogainak csorbítása nélkül biztosíthassa.

Magyarországnak legnagyobb érdeke — gazdasági és nemzetiségi okokból egyaránt — a Romániával és a Délszláv-Állammal való kapcsolódáshoz fűződik. Romániának — noha a magyarországit is felülmúlóan rossz birtokmegosztása a gazdasági fejlődésnek egyáltalán nem kedvez — a háborúelőtti kereskedelmi forgalma jelentékenyen nagyobb volt, mint a többi balkáni államoké együtt. Amíg ugyanis 1911-ben egyedül Romániának a behozatala 492 millió márkát, a kivitele pedig 560-at tett ki, addig a más négy balkáni állam együttesen is csak 420 milliónyi behozatalt és 373 milliónyi kivitelt mutat ki. A Románia és Magyarország között fennforgó árucserét tehát igen nagy arányban gyarapíthatná e forgalom akadályainak a vámok félretolásával való megszüntetése s ezzel a román forgalomnak túlnyomó mértékben Magyarországra való terelése.

Am ha Románia adott állapotai alapján teszi kívánatossá a vele való szövetkezésünk keresését, Bulgária viszont fejlődési tempójának — külkereskedelmi forgalma legnagyobb mérvű emelkedésében gazdaságilag is mutakozó — kitarító gyorsaságával a jövőre jogosít fel nagyobb reményekre. A Szerbiát, Dalmáciát és Fiúmét is magábaölelő Délszlávia egyedüli utunk lesz az Adriához. Amellett — nemzetiségi érdekeltségen kívül — főleg ama fontos földrajzi helyzeténél fogva bír kiváló jelentőséggel, hogy bírja a Vardar-, különösen a felső Vardar-völgyet, a Közép-Balkán stratégiai kulcsát (Rigómező!) és a Szalonikibe vezető legjobb útvonalat.

Görögország mérsékeltövi országainknak a meleg délszaki és keleti országokkal való kereskedői összekapcsolásában tölten be egy ránézve is, miránk nézve is előnyös szerepet.

Mostanában a földgolyónak minden népe sorsdöntő órákat él; minden eddigi fejlődésformával ellentétes, azzal az új világkorszakot jelentő különbséggel, hogy amíg eddig a nagyobb népek saját előnyeik szerint döntöttek a kis népek sorsa felett ez utóbbiak rovására, most minden legkisebb nép saját maga dönt önsorsa felett legjobb belátása szerint.

Vajjon e helyzetben a magyar nemzet (melynek emberirtó feudális és kapitalista arisztokráciája szuronyra, bitóra, börtönre és lelkiismeretvásárra támaszkodott, iszonyú osztályönzése a nemzetiségek dühét még inkább maga ellen ingerelte, mint a magyar munkásosztályét), vajjon a magyar nemzet számíthat-e legalább a történelmi határain belül függetlenül nemzetiségek biztos államszövetségi csatlakozására? Am, ha a nemzetiségek államjogi állásának megváltozásával párhuzamosan nem válhatna a magyar nemzetre is véglegessé az alkotmány és közigazgatási rendszer teljes demokratizálása,

akkor valóban hiú ábránd lenne a volt nemzetiségek bármi szövetezési hajlandóságáról álmodozni. Maga a nemzet jövőképzésére hivatott nép azonban (a vagyontalan munkások, a 99,1 percentnyi kis- és törpebirtokos a 0,9 percent középi és nagybirtokossal szemben, valamint az osztályuralomban nem érdekelt értelmiségi, iparos és kereskedő osztály) mitsém vétett a nemzetiségek ellen haragjuk kihívására. Másfelől a magyar nemzetnek az őt környező kis népekénél erősebb kultúrája, sűrűbb közlekedési hálózata, nagyobb tökébősége, barátságos érzülete, virágzóbb művészete mind egy-egy vonzóerő az újonnan alakuló államok szövetezésére, avégett, hogy immár függetlenül művelődésüket a gazdagabb magyar műveltségéből megtermékenyítsék. Ily céllal az államszövetezési egyesülés megtörténhetik a volt nemzetiségek minden erkölcsi kisebbsége nélkül. Mert ha ők az idősebb testvérm nemzet nagyobb erejétől háttérbe szorultaknak is érezhetnék néha magukat, viszont maguk sajátos faji képességeikkel válnának ki fölöttünk.

Végül még egy biztatása a jövőnek! E világháború befejeződési módja nemcsak a militarizmus erőszakos osztályuralmi rendszerének, hanem e rendszer alapját, termőtalaját képező anyagelvű világfelfogásnak is bukását jelenti. Mert valamint az egyes embernek ahhoz, hogy a természettörvények szigorú következetességével legyen magaviseletében erkölcsös, öntudatlanul is biztos meggyőződést kell táplálnia a természeti rend hibáit, fogyatkozásait jóvá tevő természetfölötti világrendről: lágy a nemzetek is most már visszavonhatlanul — mert általánosan — belátták, hogy mindaddig, amíg a szeretettől vezérelt, kölcsönös emberbaráti segítség helyett a ragadozó gyűlölet oktalan szenvedélyeit követik magaviseleti szabályul, mindaddig a saját maguk és szomszédjaik vesztére élnek.